

Колеснікова І.С.

УДК:81373:811.111.161.2

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ
НА ПОЗНАЧЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ПОШИРЕННЯ ПЛІТОК

Анотація. У статті досліджується питання зіставного ідеографічного аналізу фразеологічної мікросистеми на позначення схильності до поширення пліток в українській та англійській мовах. Створено схему ідеографічної класифікації розглядової мікросистеми з урахуванням досягнень сучасної психологічної науки, висновків етнолінгвістичної і лінгвокультурологічної галузей лінгвістики. Проналізовано деякі фактори, що впливають на наповнення фразеологічних мікросистем обох мов.

Ключові слова: риси характеру людини, фразеологічна мікросистема, синонімічний ряд, семантична група, схильність до поширення пліток.

Аннотация. В статье исследуются вопросы сопоставительного идеографического анализа фразеологической микросистемы на обозначение склонности к распространению сплетен в украинском и английском языках. Составлена схема идеографической классификации рассматриваемой микросистемы, учитывающая достижения современной психологической науки, выводов этнолингвистической и лингвокультурологической отраслей лингвистики. Проанализированы некоторые факторы, влияющие на наполнение фразеологических микросистем в языках.

Ключевые слова: черты характера человека, фразеологическая микросистема, синонимический ряд, семантическая группа, склонность к распространению сплетен.

Summary. The article is investigated to the study of peculiarities of the phraseological microsystem designation of the tendency to spread gossip in Ukrainian and English languages. The achievements of the modern psychology, anthropological linguistics and linguistic culturology are widely used in the research paper. Some factors that influence on the filling of language's semantic group are analysed. Results are characterized by the complex carrying out ideographical description of semantic groups "The tendency to spread gossip" in the Ukrainian and English languages. Also is taking into account a structure, semantics and methods of nomination of the idioms. The given methodology of structure and semantics design allowed to educe connection of antropological phraseology denotations with language sphere in concepts and universals of axiology in the Ukrainian and English language picture's world. This methodics can be used for description of other phraseology microsystems of language.

Keywords: character traits of a man, phraseological microsystem, synonymic row semantic group, the tendency to spread gossip.

Особливістю сучасної фразеології стало те, що більшість досліджень проводяться в аспекті лінгвокультурології – однієї з провідних наукових дисциплін сучасної антропоцентричної наукової парадигми. Результатами подібних досліджень стають розвідки, присвячені ідеографічному опису фразеологічних одиниць із антропним компонентом значення, з'ясуванню їхньої структурно-семантичної і концептуальної організації, виявленню засобів образної номінації, з'ясуванню спільних і відмінних мотиваційних моделей, зокрема й національно-культурних особливостей вербалізації в українській та англійській мовах.

Праці, зорієнтовані на суб'єкт пізнання – людину, засвідчили інтерес учених до широкого кола проблем, які розв'язуються на матеріалі генетично споріднених і неспоріднених мов (Б.М. Ажнюк, О.В. Забурана, А.М. Емірова, В.І. Коваль, О.П. Левченко, О.В. Тищенко, В.Д. Ужченко та ін.) тощо.

Високу значущість рис характеру людини зумовлює частотність фіксації у фразеології української, англійської та інших мов, що відзначали дослідники О.Ф. Арсентьева на матеріалі російської та англійської мов [2], М.М. Літвінова, аналізуючи семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини [3], І.О. Подюков, розглядаючи російські діалектні і розмовно-просторічні фразеологізми, походження яких пов'язується не тільки з обрядами, звичаями, повір'ями, а й з оцінкою фізичних і моральних властивостей людини [4], О.Д. Райхштейн – на матеріалі зіставного аналізу німецької і російської мов [6], О.С. Альшин – на матеріалі сталих порівнянь шведської мови, які характеризують людину [1].

Отже, **метою** нашого дослідження став ідеографічний опис фразеологічної мікросистеми на позначення схильності до поширення пліток в українській і англійській мовах у структурно-семантичному й ономазіологічному аспектах.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) охарактеризувати позамовні та внутрішньомовні чинники формування фразеологічних мікросистем у різних мовах; 2) проаналізувати ідеографічні характеристики фразеологічних мікросистем на позначення схильності до поширення пліток в українській і англійській мовах; 4) простежити деякі фактори, що впливають на наповнення цих фразеологічних мікросистем.

Семантико-мотиваційні моделі творення сприяють виокремленню ключових концептосфер за співвідношенням *людина – соціум*: інтелектуально-раціональну, соматичну, стереотипи вербальної і мовленнєвої поведінки, жестову, соціальну, семантико-аксіологічну, предметно-артефактуальну, просторову, агентивну, фаунонімну, флоронімну [9].

У дослідженні використано схему ідеографічної класифікації мови, яка запропонована професором Ю.Ф. Прадідом і апробована в роботах його учнів Н.Ф. Грозян, Л.Ш. Кубедінової, О.О. Каратамишева та ін. Ця ідеографічна класифікація має таку структуру: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле, де **семантична група** – об'єднання двох або більше синонімічних рядів, зв'язаних між собою спільною семантичною

ознакою; *семантичне поле* – дві або більше семантичні групи, об'єднані загальною інтегральною семою; *тематична група* – об'єднання двох або більше семантичних полів, що називають видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; *тематичне поле* – об'єднання двох або більше тематичних груп, що називають родові різновиди одного й того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; *ідеографічна група* – два або більше тематичних поля; *ідеографічне поле* – дві і більше ідеографічні групи, що характеризують різні сторони Всесвіту: флору, фауну, людину [5, с. 40].

Тож фразеологічна мікросистема «Схильність до поширення пліток» в англійській мові реалізується як синонімічний ряд, а в українській – як семантична група, що утворюють тематичну групу ФО «Риси характеру людини за ставленням до себе». У свою чергу, тематичне поле ФО «Риси характеру людини» складається з трьох тематичних груп: «Риси характеру людини за ставленням до справи», «Риси характеру людини за ставленням до інших», «Риси характеру людини за ставленням до себе».

У процесі зіставного ідеографічного вивчення тематичної групи ФО «Риси характеру людини за ставленням до себе» в українській та англійській мовах визначаємо ще одну особливість цієї мікросистеми, властиву всьому тематичному полю ФО «Риси характеру людини», а саме – взаємозв'язок і взаємопроникність [7, с. 627] рис характеру, які можуть реалізовуватися і всередині мікросистеми.

Фразеологізми мікросистеми на позначення схильності до поширення пліток характеризують людину, яка любить поширювати чутки, плітки про кого-небудь або що-небудь. Ця риса характеру демонструє взаємозв'язок з іншими негативним рисами, як-от: брехливість (реалізація кривдних дій за допомогою мовлення), підлість (здатність заподіяти шкоду).

Загальна кількість ФО мікросистеми «Схильність до поширення пліток» є в українській мові значно більшою (15 ФО), ніж в англійській (8 ФО).

Як зазначалося, українські фразеологізми на позначення схильності до поширення пліток в складають семантичну групу, а в англійській – синонімічний ряд:

- розпускати плітки про кого-небудь: *брати на решето кого*. *Не знаю, як хто, а я не люблю, як беруть мене на решето та починають сіяти та пересіювати на всі боки* (Марко Вовчок) [ФСУМ, с. 55]; *брати / взяти на язика (на язык, на языка) кого*. – *О, добре, що зайшли Михею, може чарочку?* – *Хай, мовляв, краще вип'є та йде з богом, ніж на язык когось візьме* (М. Зарудний) [ФСУМ, с. 52] і т. ін.; *cut up (old) touches*. *Having a drink together... and ...cutting up old touches* (Suppl) (букв. Вони випили разом ... і ...перебирали язиками) [АРФС, с. 573]; *dish the dirt* *амер. жарг. Stop dishing the dirt, Sally, it's really quite unbecoming!* (DAI) (букв. Годі вже перемивати кістки, Саллі! Це, врешті-решт, непристойно!) [АРФС, с. 214] і т. ін. (6 ФО в українській мові; 8 в англійській мові);
- обмовляти когось, наговорювати на когось: *виволочити у багні кого*. [Христя:] *Буде вже! Досить назнуцалися з мене! Досить навтішалися! Виволочили в багні... та йще мало?* (С. Васильченко) [ФСУМ, с. 84]; *котити / покотити бочку на кого*. *Начальник управління котив на нього, Грека, бочку. Це спочатку здивувало Василя Федоровича, а далі обурило* (Ю. Мушкетик) [ФСУМ, с. 391] і т. ін. (9 ФО в українській мові; в англійській мові ФО не зафіксовано).

Ідеографічна структура в зіставлених мікросистемах різниться в кількісному плані, проте їх спільною ознакою є те, що в них домінують дієслівні ФО, організовані довкола компонентів-соматизмів – органів мовленнєвої діяльності: *язик, зуби*. Погоджуємося з думкою О.О. Селіванової, яка вважає, що ці патроніми ототожнюються з предметами довкілля [8, с. 100]. Так, *язик* символізує ножа, а *млин* асоціюється з тим, що тримається на мотузці (*точити / поточити язика на кому і без додатка, wag one's tongue*), *зуби* – до молотарки (*брати (хапати) / взяти (ухопити) на (в) зуби (на зуб, на зуба, на зубок, на зубки) кого і т. ін.*

У двох мікросистемах наклеп асоціюється з брудом чи поміями (*виволочити у багні кого, dish the dirt амер. жарг.*). Стандартними для етносвідомості стають рухи руками й ногами, які корелюються зі значенням обмовлення когось-небудь: *виволочити у багні кого, кидати / кинути болотом (болото, грязью і т. ін.) у кого – що, на кого-що, dish the dirt амер. жарг., fling dirt about*.

У висновках треба зауважити, що проведене дослідження підтвердило думку про те що метафоричні та символічні макромотиваційні моделі у зіставлених мовах ґрунтуються на системі культурних й образних асоціацій, які відображають своєрідний спосіб інтерпретації картини світу української й англійської культур. А отримані результати сприятимуть подальшій розробці проблем зіставної ідеографічної фразеології.

Перелік умовних скорочень:

1. АРФС - Англо-русский фразеологический словарь = English-Russian phraseological dictionary : [ок. 2000 ф. ед. / авт.-сост. А. В. Кунин]. – М. : Русский язык, 1984. – 1456 с.
2. ФСУМ - Фразеологічний словник української мови : в 2-х кн. / [Уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.

Джерела та література:

1. Алешин А. С. Устойчивые сравнения шведского языка, характеризующие человека (лингвокультурологический аспект) : автореф. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. С. Алешин ; Санкт-Петербург. гос. ун-т. – СПб., 2011. – 24 с.
2. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) / Е. Ф. Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 129 с.

3. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. М. Літвінова ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
4. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры.- И. А. Подюков. – Пермь : ПГПИ, 1991. – 127 с.
5. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К. ; Сімферополь ; 1997. – 252 с.
6. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн ; [Сост., авт. комм. и послесл. А. В. Брушлинский, К. Л. Абульханова-Славская]. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : Монографія / О. О. Селіванова. – К.– Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
9. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі / О. В. Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
10. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors. – Routledge, 2007. – 384 p.

Кривенко О.В.

УДК 821.161.2:801.81:398

ФОЛЬКЛОРИЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДЕСКРИПТИВНИЙ КОД

***Анотація.** У статті розглянуто, систематизовано та проілюстровано прояви фольклоризму в українській літературі як дескриптивний код, що дає можливість довести походження родо-жанрової та художньо-виражальної систем із синкретичних магичних текстів. Марковано передвісники формування цих систем. Встановлено основні прийоми, за допомогою яких здійснювався перенос уснопоетичних елементів до художньої літератури. За посередництвом літературних творів відновлено контекст побутування деяких типів українських фольклорно магичних текстів.*

***Ключові слова:** фольклоризм, література, філогенез, дескрипція, код, синкретизм, заговляння.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены, систематизированы и проиллюстрированы проявления фольклоризма в украинской литературе как дескриптивный код, дающий возможность доказать происхождение родо-жанровой и художественно-выразительной систем из синкретичных магических текстов. Маркированы предпосылки формирования этих систем. Установлены основные приёмы, посредством которых осуществлялся перенос уснопоетических элементов в художественную литературу. Через литературные произведения восстановлен контекст бытования некоторых типов украинских фольклорномагических текстов.*

***Ключевые слова:** фольклоризм, литература, филогенез, дескрипция, код, синкретизм, заговор, заклинание.*

***Summary.** The article is devoted to the manifestations of a folklorizm in the Ukrainian literature, which are considered as the descriptive code. These cases of form and content stylization are considered, systematized and illustrated. As the main material for research the Ukrainian literature of the period of an early modernism served. It is reported that a set of types of magic texts are to some extent interpreted in literature.*

According to the article the analyzed literary works gave the chance to restore the context of some Ukrainian incantations.

The article touches upon the issue of research of incantations as first of all the art texts which laid the foundation of poetics of folklore and literature. The article gives a detailed analysis of such folklore genres as oaths, bozhba, damnations, wishes, toasts, congratulations, various etiquette formulas, which can be met in the Ukrainian literature of the end of the 19th beginning of the 20th century.

Much attention is given to prove an origin of almost all genres and means of expression from the syncretism of magic texts. The prerequisites of formation of these two systems of literary systematization are marked. The main means, which are using to transfer the folklore elements in literature, was established. It is spoken in detail about the personification, symbol, metaphor, paralellizm, constant epithets, which were rather productive models of magic thinking. The fact that the spells are the most archaic genre is stressed.

***Keywords:** folklorizm, literature, phylogeny, description, code, syncretism, spell, incantation.*

Питання про фольклоризм української літератури порушується час від часу, зазвичай в контексті одного твору або творів одного автора чи періоду. Заслужують на увагу дослідження «Фольклоризм як визначальний стильовий засіб в українській прозі першої половини XIX століття» Жанны Янковської, «Міфологічний фольклоризм в українській літературі початку XX століття (на матеріалі творів Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки)» Руслана Марківа, «Фольклоризм козацьких літописів: джерела і художній дискурс» Тетяни Пастух. Однак комплексного дослідження фольклоризму як дескриптивного коду української літератури досі не було здійснено. При цьому достатньо взяти літературні твори, віднайти у них магичні тексти, реконструювати обрядовий контекст та співставити із фольклорними творами, тобто реалізувати філогенетичний принцип аналізу компаративним шляхом, чого не було здійснено у названих вище публікаціях.

У дискурсі української літератури різних періодів помітне домінування того чи іншого типу фольклоризму. Так, наприклад, давній літературі притаманне вкраплення оригінальних фольклорних творів, мотивів, образів із орнаментальною метою. У добу романтизму внаслідок зближення уснопоетичної